

ЗБОРНИК

ЂОРЂЕ
НЕШИЋ
ПЕСНИК

Уредник
ДРАГАН ХАМОВИЋ

Едиција
ПОВЕЉА

Библиотека
ПРЕОБРАЖЕЊЕ

Књига двадесета

повеља

Драган Хамовић

ЛИРСКИ ГРАНИЧАР ПОДУНАВСКОГ ПУКА

Сажетак / У раду се даје сумирајући поглед на укупно досадашње песничко дело Ђорђа Нешића. Нагласак је на формалном и тематском заокрету у поезији из деведесетих година, Реч је о повратку иновираним традицијским формама и савременој егзистенцијалној тематици, што обележава и Нешићеве доцније песме, у којима доминирају језички кондензовани и ефектни сонети и дистиси, слике ратних разарања и настојања да се појединац и живот у пустоши регенерише, као и историјске свести народа на историјској граници између двају полова европске културе.

Кључне речи / ратна лирика, савремена родољубива лирика, историјска свест

Све шћио кажећће, може бићчи ућћћребљено ћроћћив вас – не понављају узалуд овај текст приликом привођења амерички полицајци, по уљудности иначе чувени. Тако је некако у случају поезије Ђорђа Нешића, одсечно разделене на две ауторске епохе, посве различитих лирских начина – а пре свега неупоредивих искустава. Када је Нешић усред своје друге збирке, под насловом *Сувоћћћћ* (1990), сонетом назвао тек низ слова којим се обично означава схема римовања („а / бе / бе / а // це / де / де / це // е / е / еф // ге / ге / еф”), или кад је склопио „војнички сонет” од вежбовног одбројавања („јен / два / три / четири // јен / два / три / четири // јен / два / три // јен / два / три”) – јамачно није ни слутио да ће му баш сонет (мада не каламбурски) постати повлашћен лирски облик.

Пре тога, када је у такође пародијски раздешеном превенцу насловљеном *Црв сумње у јабуци раздора* (1985) у песми „Лирски песник се враћа огњишту отаца” написао: „Враћам се да бих отишао / отишао да се никада не вратим” – а родитељу поручио: „Лозу винову из винограда се ли / лоза ће ти се осушити, оче” – тешко да је помишљао да ће отачко огњиште ипак одржати и када већина земљака буде прогнана без повратка и да ће му тај очувани виноград омогућити снажне увиде и аналогije, као у песмама „Сађење лозе” или „Виноград”. На почетку ове друге песме читамо:

у винограду кад си, за лекцију се спремим –
да научиш од лозе како се увис стремим

како се издићи чист из панонскога блата
несавијене кичме, непререзаног врата.

Доцнија пракса благонаклоно се поиграла с аутором што је испрва жестоко изигравао наслеђене књижевне погодбе. Нешић је примењивао идеју теоретичара руске формалне школе Виктора Шкловског, постављену у прочељу збирке *Сувоћћћћ*: „Не само пародија већ уопште свако уметничко дело, ствара се као паралела и противтежа некаквом обрасцу.” Већ у збирци *Чекајући Сћворитћћља* (1995) стиховни обрасци дистиха и катрена, сонети у кратком слоговном размеру, указују се као насушни оквир за сабијање, прочишћење страшног искуства неокончаног међунационалног сукоба у којем се обрео, остајући међу својима. Нешићевим речима је отад, у тим обрасцима, можда тесно – али је лирском смислу пространо. Шта је остало од онога виспреног ауторског ума што је ведрио у предратним, лектирски заснованим играма и опитима? Понеки бурлескни римовни пар, емоционална суспрегнутост и горка иронија. „Окренута великим и озбиљним предметима” – сетимо се Рилкеовог наука – иронија „постаје сићушна и беспомоћна” и „успоставља тек меру увер-

љивости”. Најпре је књижевно образовани Нешић огољавао књижевне поступке да би њима овладао, што му је помогло у савладавању патоса личног сведочења о повесном полому, о недобу у којем је, у јавним дискурсима, одвише површних и лажних сведока.

Песме су искуства. И то битна искуства. Да није тако чему би служиле те невелике језичке творевине у некаквом изнађеном ритму и поретку? Ритам и поредак биле су одбачене категорије у доратној, луцидној Нешићевој поезији што поиграва од великог знања и сензибилитета. Од рата, спасоносни и смислоносни образац везаног стиха и строгих форми дошао је да уобручи израз једног разобрученог, распуклог доба. Појединац се вратио заједници *изнућра*, посредством историјске свести што осветљава време садашње и време прошло, називујући време будуће. Отуда аналогичке између епоха укидају временске границе. Одјекују једногласно Кир Арсеније и Стефан Раваничанин, заједно са сеобарима и непризнатим страдаоцима у наше недавно време:

Већ нам се мука тростручи,
Главе нам стежу обручи,
Слово нам држе снобови.

И гониће нас довека,
Нестаће нашег човека.
Остаће само њробови.

Поезију Ђорђа Нешића готово да можемо сликовито окарактерисати као говор телеграфског стила. Скрупулозни лексички одабир, у обавезујућим облицима, даје речима у песму пропуштеним изразиту значењску носивост и асоцијативно-симболичко зрачење. Од раних и позних сонета Стевана Раичковића, као и Ногових радова у истом оквиру, готово да нисмо имали такав спој густе, али уједно и конкретне слике. Не треба заборавити да је управо у жеку модерничког преврата на половини протеклог ве-

ка Раичковићев сонет у кратком метру значио искорак претежнији но многе комотне формалне акробације песничке поставангарде. У свођењу на елементарно налази се и кључ Попиног продора у светску поезију. У Нешићевим песмама нема ни засенчења камоли замућења, нема ни прелива, остварује се прозирна симболичка дубина. Поента песме, по правилу, понесе најснажнији смисаони удар и јарки ефекат, као у песми „Април”, рецимо: „у смеру куд ме баца очни хитац. / Сам себи тама, самом себи свитац.”

Лирика је, у основи, евокација, призивање, сећање. Нешићева поезија уводи у свој видокруг оближње призоре разорења, с маркираним топонимима шире познатих из ратних извештаја с почетка деведесетих. У насловима обитавају и микротопоними од значаја за једну интимну историју, као присни одзвук и базични слој у вишестепеном лирском призиву. Пређа сећања што се „одмота с чекрка” одводи „у црне пустолине”, у којима светле слике детињства, с годинама гушене, раскрива заматак и будућих ратних игара. Назив циганског Кебиног сокака једини је траг житеља чије су кости одавно под травом Јасеновца. Нешићева слика разнетог града сржна је и надлична, у њеном концентрату проговарају митски односи, дејства и судари. Загледан је у вуковарска немушта створења, с којима се поистовећује: у миша, шишмиша, пацова, у псето, мачка, кокош, у роду на оцаку – једином преостатку куће.

У путописној прози „Велико јутро над грмом Вишњићевим”, на пример, у доживљају поратне, искрвављене Шумадије након Великог рата, отаџбине коју почиње да доживљава као великог необузданог друга, Растко Петровић открива неке дубоке повезаности са слепим певачем Српске револуције, примењиво и на нас, данас: „Оно што је имао он да опева било је за њега више него обична племенска слава, више него убојни подвиг, он је видео опет у томе стихијски поремећај и ужас.” Стихијски поремећај и ужас. Данашњи родољубиви песник – а за таквог је изврстан пример Ђорђе Нешић, лирски граничар и лиричар

граничних и подељених ситуација и односа – данашњи, дакле, Вишњићев песнички колега не опева славу, него управо стихијски поремећај и ужас. Поремећаје и ужасе што видљиве голим оком, што невидљиве другачије него – унутрашњим, духовним очима. И родољубље се данас исказује у неодвраћању главе, погледа и пажње од садржаја које нам Империја (за наше добро!) не препоручује, те у памћењу онога што империјална политика налаже да заборавимо – да се не бисмо сувише разликовали и да не бисмо умели разликовати. У средишту стихије и ужаса нашао се био Ђорђе Нешић да посведочи, поезијом којој не треба преводилац на српски; да остави кондензоване лирске документе с границе око које се и даље једнако врти.

За опис ратне оставине није било потребно одвише речи, с мало тачних речи завршио је посао. Ратно апсурд-позориште претвара се у рђаву бесконачност на коју се навикавамо као на заслужену и неизбежну. Од предратне осечке слике (мислимо на Осек, одакле је избегао) у којој најпре „пада очна оштрица на ћириличне новине” па севају друге оштрице – до поратног кидисања „чекићем и длетом” и на симболичке знаке једног народа, који је у међувремену растеран, побијен или обесправљен – отегла се наречена стихија и ужас коју, поред осталог личног пртљага, носи поезија Ђорђа Нешића. Из састојака бившег целовитог света откривењског раздобља Нешић обнавља у себи предео споља пак разрован и сравњен, све насупрот апсурдној испражњености, као на тезгама поратне градске пијаце: „иза тезге је зубата зима / продаје ништа све узима.” С друге стране, лирско Ја Нешићеве поезије поунутрашњује, задржава у себи меморијски кристалисану визију града из којег је изгнано:

Сада кроз тебе ходим у сну,
лак и невидљив као авет;
плени ми очи давна плавет
пала на дечју душу трусну.

С поуздањем је загледан у Дунав, у његов лековит лик и ток, прижељкујући повраћај нарушеног склада. Нешићево лирско Ја претапа се у простор, у слике некада блиских места, што су, у међувремену, постали пустош или непријатељска туђина. Језгро спасоносног сећања чине очуване дечачке свете слике:

И дечак рже ждребећи,
ждребе се смеје детиње,
бели се коцка шећера.

Залуд се на све церећи,
ту храну, слику светиње,
не може зло да вечера.

У кругу смисаоних згуснућа, налази се слика „гладне аждаје заборава”, против које војује не само појединачно сећање него и памћење културе. Разговара песник с уништеним белезима српског трајања на источном ободу границе светова коју су преци столећима бранили. Ослобљава у дијалогу између билог, несталога и осталог, Захарију Орфелина, Јакова Игњатовића, Милутина Миланковића. Разуме се, и барокног Црњанског, с чијом се тешком хурсарском меланхолијом најлакше може поистоветити. Призива временита храмовна здања као неме и речите сведоке, уграђује старосрпску језичку патину – да буду потпора лирском сведочењу. Зев ништавила је унутрашњи колико и оком сагледив, једначе се поништавајући учинци историје и садашњости. Ововремска Нешићева „Молитва за спалом Господу”, као Чарнојевићева, не обнавља само мотив богоостављености, него још даје сажету дијагнозу актуелног српског положаја, с обе стране границе:

Залудно све је. Прах, пепео.
Сече ме, Боже, ветар мачем.
Брда, на која си ме пео,
рупе су, јаме, голубњаче...

Парија сад сам. Кловн без лица.
Прамен таштине и сујете.
Моје су грешке. И кривица.
У лаж свеопшту сам уплетен.

Ускрсава код Нешића у пуној снази и књижевни свет нашег најбољег модерног романа о човековој онтолошкој бачености у свет, али и о српском удесу сеоба и најма, смештен у топографију по којој се простирала крвава крајина између Азије и Европе коју су држали и одржали Нешићеви преци: „са голих се врба јата врана дижу / и камо аз њојду торкості смерїи вижу.” Устаје троми Вук Исакович, лакши од пера. Дозива се ритмички и тематски Нешић са својим савремеником Милосавом Тешићем у надопуни панонске, високосимболичке повесне митопеје. Ословљава многе савременике с којима дели сродан удес и светлије сродности. Тужна српска вертикала једино преостаје када већ на хоризонталу нема спаса. Сложена је унутарња интонација Нешићеве поезије, мешавина коју можемо назвати горко осмехнутим патосом. И такав је патос уверљив, јер није кукњава, него евентуално: мушки суздржано роптање – с осмехом наравно. Јер смо свесни и свог удела. Али и тужне српске вертикале на коју је јадно и бедно хулити, после свега. Јер, дубље, провиде се у свему библијски образци, знаци Великог кода. На те слојеве рачуна Нешићева наслојена слика света, рачунајући и на континент интимног сећања везаног за његово парче подунавско и подравско. Лично неповратно време, базичне дечје игре као замеци потоњих суровијих игара историје и егзистенције, све је то везано за простор што дуго и много памти, а лирика евоцира и смешта у језички међусвет да тамо траје, оденуто у општију матрицу: „Кад се слути прича сушта, / згранут, гледаш у паници / руку која рампу спушта / на ивици, на граници.”

Опет, у песмама виталнијих тонова, Нешић активира шире занемарену завичајну баштину грађанске поезије из превуковских песмарица, на трагу и поменутог Орфелина

из Вуковара, аутора „Плача Србије” – али и винољубивог „Искусног подрумара”. Вино, у овим песмама, исписује окушану путању од земљане таме до горњег азура. Прожимају се, смењују безазлена анакреонтска радост и евхаристијска свест. „Чуда су се стекла у комаду стакла / бљештавило раја искушење пакла” – налазимо у песми „Чаша”, што завршава овако: „где се у екстази завршнога чина / зрака сунца купа у флуиду вина.” Није мање есенцијалном приказана ни наша мученица, исцеђена од шљиве. Оба напитка су, понад свега, укрштај и садејство дарова природе и усмерених људских напора – отуда су и могли бити лирски оправдани. Лирика своди, дестилише искуство, да нас његова горкост и јачина окрепи, сасвим упоредиво с нашом шљивовом мученицом којој овај песник испевава достојну химну, јер је као делатник земље речи поткрепио делатним знањем: „Ти суштину појмиш, вечност материје, / Док испијаш оног који тебе пије.” Од свих поређења, поређење лирике са препеченицом чини нам се међу најуспелијим и најприроднијим.

У новијим песмама, Нешић опева опште и сасвим реално искуство границе, коју свакодневно прелази и никако да пређе, и мањине којој припада – у досуђеној земљи, у досуђеном свету: „Тек с оне стране можеш рећи / нешто о лицу и наличју.” Песник је, разуме се, увек на граници и увек у мањини. А нарочито српски, ћирилички песник из Бијелог Брда или Даља, кад онамо ритуално, убилачки страствено насрћу и на словне знаке увелико затртог народа. Служење речима је Нешић можда наврхунио у подухвату израде „завичајног речника на ушћу Драве у Дунав” (*Лук и вода*, 2004, допуњено 2012). Одбрана самих речи, у којима су фини наноси локалног тла и минулих живота – последња је одбрана. Поред традицијских знамења, даље читљивих у животу појединца и његове духовне заједнице, Нешић замеће и лирски дијалог са земљаком од науке, ониме чије српско име носи и кратер на Марсу, преносећи га, утешно ваљда, с равни повесних на космичке законе: „У игри Сунца и леда, / плесу на танкој нити, / има и мора

бити / вишег, канонског реда.” Тај канонски ред сугеришу и канонски пореци најбољих Нешићевих песама, који собом разрешују игре и трвења противних чинилаца унутар лирског склопа.

Из крајева у којима делује Нешић пристизали су многи што подигоше нову српску књижевност, писмену и учену, поред забележене усмене класике. Сада су тамо гласови Срба проређени и пригушени. Замењује их, на самој граници, и озвучује овај ненаметљиви песник, у чијем резонантном гласу отпевају значајни претходници, као и поетички сродници нашег леденог доба. Бираним, реским речима с покрићем, овером језика што дуго памти, одсудно подупирући исказ песника. Нешић је у небројном низу збирки и језички крајње економичних песама изрекао више него толики исписанији и познатији савременици, присутнији и оглашенији у нашој савременој књижевној свести, без граница. У песми „Полог”, завршна реч је малтене поучителна, јер није остала без рефлекса Орфелинова традиција:

Нек је сваки пораз горак,
као пелин – лековит је.
Да испружиш дужи корак,
сва његова у том бит је.

Можда иза свега овог
неко чека на твој полож.

Треба поново пронаћи наду, *ab ovo*, од јајета, новог полога и ишчекати род – такво је искуство и овог савременог, заграничног искусног лирског воћара, виноградара и подрумара. Јер има само сеоба. И то знамо. У то верујемо.

Dragan Hamović

Summary /

Институт за књижевност и уметност, Београд
hamovicdragan@gmail.com